

Ewelina Bujnowska
Uniwersytet Śląski w Katowicach

KILKA SŁÓW O KANADYJSKIM „PRZEMYSŁE TŁUMACZENIOWYM”

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP2015.016>

Zarys treści: Kanada jako kraj dwujęzyczny może poszczycić się przemysłanym i spójnym modelem kształcenia tłumaczy stosowanym od wielu lat. Ciekawie rysuje się funkcjonowanie tłumacza na rynku w kontekście kanadyjskim: tłumacze zrzeszeni są w organizacjach zawodowych, a ich praca jest powszechnie doceniana i wyraźnie widoczna, co odzwierciedla nazwa „przemysł tłumaczeniowy”, której używa się w odniesieniu do działalności przekładowej w tym kraju. Celem niniejszej analizy jest zarysowanie kanadyjskiego modelu tłumaczeniowego oraz refleksja nad tym, w jaki sposób kanadyjskie dokonania, zwłaszcza w dziedzinie dydaktyki przekładu, można by wykorzystać w Polsce.

Słowa kluczowe: model kształcenia tłumaczy, przemysł tłumaczeniowy, dydaktyka przekładu

---

Kanada jest jednym z niewielu państw na świecie, które w swej konstytucji ma zapis o dwóch językach oficjalnych. Skutkuje to tym, że od czasu wejścia w życie Ustawy o językach oficjalnych w roku 1969 (*Loi sur les langues officielles*) wszystkie debaty w parlamencie muszą być tłumaczone symultanicznie, tak by można było usłyszeć je w obu wersjach językowych, podobnie rzecz się ma ze wszystkimi dokumentami oficjalnymi. Jako że oficjalnymi językami Kraju Klonowego Liścia są angielski i francuski, każda osoba ma prawo używania jednego z tych języków w każdej sytuacji politycznej, prawnej lub ekonomicznej.

Choć tłumaczenie praktykowane jest oficjalnie od 1867 roku, czyli od momentu powstania Konfederacji Kanadyjskiej, to zaczęto organizować je w 1934 roku, gdy utworzono *Bureau de la traduction du gouvernement du Canada*. Zdecydowano wówczas o centralizacji usług tłumaczeniowych wykonywanych dla rządu kanadyjskiego, aby zapewnić lepszą jakość tłumaczeń

wykonywanych dla ministerstw i innych organów państwowych oraz nadać jednolity kierunek zawodowi rozproszonemu w całości rządowego aparatu. Od 1995 roku Bureau de la traduction podlega jednemu z ministerstw – Ministère des travaux publics et services gouvernementaux Canada.

Co różni kanadyjski rynek tłumaczeniowy od innych? Przede wszystkim fakt, że jest to prężnie rozwijający się sektor aktywności gospodarczej, oraz to, że tłumacz jest niezbędnym ogniwem w łańcuchu obiegu dokumentów. Od zawsze w Kanadzie praktyka tłumaczeniowa była nakierowana na dwa oficjalne języki, podczas gdy tendencja światowa zmierza raczej w kierunku wielojęzyczności (multilinguisme).

Wartość kanadyjskiego rynku tłumaczeniowego szacowana jest na około 45 milionów dolarów. Obsługiwany jest on przez 800 biur i 4500 tłumaczy niezależnych (*traducteurs autonomes*). Najwięcej biur tłumaczeń, bo aż 85%, ma swą siedzibę w Quebecu i Ontario, odpowiednio 48% w pierwszej prowincji i 37% w drugiej (*L'industrie canadienne de la traduction* 1999: 17). Na rynku kanadyjskim na popyt składają się w 80% tłumaczenia pisemne, a tłumaczenia ustne stanowią około 10%. Ponad połowa (53%) tłumaczy to tłumacze pisemni, terminolodzy (terminologues) i tłumacze ustni świadczący tzw. usługi tłumaczeniowe (les services de traduction et d'interprétation). Oprócz administracji federalnej inne sektory korzystające z usług tłumaczy to sektor finansowy i ubezpieczeniowy (4%), branża informatyczna, kultura (4%) oraz edukacja (4%).

Perspektywy rozwoju dla pracowników tej gałęzi gospodarki są bardzo dobre, gdyż kanadyjski rynek tłumaczeniowy notuje wzrost około 5%–10% rocznie. Mniej więcej 35% rynku tłumaczeniowego w Kanadzie stanowią zamówienia płynące z sektora publicznego (*L'industrie canadienne de la traduction* 1999: 19). Aż do 1995 roku Bureau de la traduction brało na siebie cały ciężar tłumaczeń wykonywanych dla instytucji federalnych. Obecnie najczęściej pośredniczy ono w zlecaniu usług dla przemysłu tłumaczeniowego. Potrzeby kanadyjskiego rynku zaspokajają przede wszystkim tłumacze niezależni oraz małe biura tłumaczeniowe. Co ciekawe, w tym zawodzie pracuje prawie dwa razy więcej imigrantów niż w innych sektorach gospodarki razem wziętych¹.

Interesująco wygląda także sprawa funkcjonowania tłumacza na rynku: po pierwsze, tłumacze zrzeszeni są w prężnie działających organizacjach za-

---

¹ W 2006 roku w przemyśle tłumaczeniowym pracowało 22% imigrantów, a w innych sektorach było ich 12%, http://www.servicecanada.gc.ca/fra/qc/emploi_avenir/statistiques/5125.shtml, (dostęp: 10 listopada 2013 r.).

wodowych, ponadto ich działalność jest powszechnie doceniana i wyraźnie widoczna, co odzwierciedla chociażby nazwa „przemysł tłumaczeniowy”, której używa się w odniesieniu do działalności przekładowej w tym kraju.

W każdej prowincji istnieje stowarzyszenie zrzeszające tłumaczy z danego regionu, a Conseil des traducteurs, des terminologues et interprètes au Canada (CTTIC) stanowi organizację nadrzędną. Aktualnie związek ten liczy 11 organizacji prowincjonalnych i zrzesza 3800 członków, w tym 2500 tłumaczy przysięgłych.

- OTTIAQ – Ordre des traducteurs, terminologues et interprètes du Québec
- ATIA – Association des traducteurs et interprètes de l'Alberta
- ATIM – Association des traducteurs et interprètes du Manitoba
- ATINE – Association des traducteurs et interprètes de la Nouvelle-Écosse
- ATIO – Association des traducteurs et interprètes de l'Ontario
- ATIS – Association des traducteurs et interprètes de la Saskatchewan
- CTINB – Corporation des traducteurs, traductrices, terminologues et interprètes du Nouveau-Brunswick
- NKT – Nunavut Translators and Interpreters Association (Nunattinni Katujjiqatigii Tusaajinut)
- ITSNTWT – Interpreters/Translators Society of Northwest Territories
- SITY – Society of Interpreters and Translators of Yukon
- STIBC – Society of Translators and Interpreters of British Columbia

Największym stowarzyszeniem jest quebeckie Ordre des traducteurs, terminologues et interprètes agréés du Québec (OTTIAQ), liczące 2000 członków².

Lista oficjalnie uznawanych zawodów w tej dziedzinie jest również imponująca:

- interprète
- interprète communautaire
- interprète de conférence
- interprète en langue des signes
- interprète gestuel

---

² Wcześniej Ordre des traducteurs et interprètes du Québec. W 2000 r. stowarzyszenie dołączyło do swojej nazwy terminologów. Jak informuje na swojej stronie Conseil des traducteurs, terminologues et interprètes du Canada, 11 czerwca 2012 roku l'OTTIAQ wystąpiło z CTTIC, http://www.ottiaq.org/ottiaq_en_bref/mission_fr.php, (dostęp: 30 października 2013 r.).

- interprète judiciaire
- localisateur
- terminologue
- terminologue juridique
- traducteur
- traducteur littéraire
- traducteur-adaptateur
- traducteur-réviseur

Kształcenie tłumaczy ma długą tradycję w Kanadzie. Pierwszy program powstał na Université d'Ottawa w 1936 roku i skierowany był do absolwentów wyższych uczelni. Obejmował on zajęcia wieczorowe trwające dwa lata. W latach 1940–1941 na Université de Montréal, a potem od 1945 roku na Université McGill odbywały się zajęcia w ramach studiów podyplomowych (éducation permanente). Mniej więcej w tym samym czasie na Université de Montréal narodził się program tłumaczeniowy na studiach II stopnia (maîtrise en traduction). Pierwsza szkoła tłumaczeń w Kanadzie powstała w 1968 roku na Université de Montréal. Pierwsi absolwenci uniwersytetów kształceni na profilach tłumaczeniowych weszli na rynek pracy na początku lat 80. XX wieku. Mniej więcej w tym samym czasie pojawiły się pierwsze szkoły w Europie.

Należy podkreślić, że pierwsze programy na studiach tego typu, podobnie jak te, które powstają dzisiaj, miały na celu rozwijanie u przyszłych absolwentów kompetencji tłumaczeniowej (compétence à traduire). Pierwsze zajęcia prowadzone były w przeważającej części przez praktykujących tłumaczy, którzy usiłowali przekazać studentom swoje umiejętności (savoir-faire) przez ćwiczenia praktyczne.

Jak podkreśla Egan Valentine w swojej rozprawie doktorskiej pt. *Traductologie, traduction et formation: vers une modélisation de la formation en traduction – l'expérience canadienne* w pierwszych programach o profilu tłumaczeniowym górował empiryzm, gdyż osoby je tworzące nie były związane z tłumaczeniem. Najczęściej byli to angliści, literaturoznawcy lub językoznawcy, którzy w ten sposób próbowali odpowiedzieć na rosnące zapotrzebowanie na rynku tłumaczeniowym (Valentine 1996: 93).

Podczas zajęć dominowały ćwiczenia mające na celu sprawdzenie stopnia przyswojenia wiedzy teoretycznej i zastosowania jej w praktyce – samodzielne tłumaczenie tekstów oraz ćwiczenia z tłumaczenia (traduction dirigée). Cytowany przez Jeana Delisle'a pionier w dziedzinie nauczania tłumaczenia w Kanadzie, dziennikarz, pisarz i tłumacz Pierre Daviault w ten sposób opisywał swe pierwsze doświadczenia nauczycielskie:

W czasie moich zajęć przedstawiam moim uczniom teorie tłumaczenia, ale także daję im wskazówki dotyczące słownictwa, jak również przełożenia składni angielskiej i francuskiej z jednego języka na drugi. Ponadto przekazuję im wszystkie reguły, wszystkie pojęcia i wszystkie „sztuczki” zawodu, które mogą okazać się bardzo pomocne. Ale nie tylko to. Na moich zajęciach nabywają prawdziwego doświadczenia praktycznego. Co tydzień uczniowie otrzymują tekst do przetłumaczenia, który ja pieczołowicie poprawiam i komentuję w trakcie zajęć, podkreślając popełnione błędy i nakierowując na reguły do zastosowania w danym przypadku. Następnie rozdaję wzór tłumaczenia tego tekstu³ (przeł. – E.B.).

Prowadzący skupiali się więc na uczeniu tzw. sztuczek, trików do zastosowania w trakcie tłumaczenia. Ten model naznaczył w dużym stopniu nauczanie przekładu i do dziś stosuje się go z kilkoma zmianami. Jak przekonuje Delisle, przez kilkadziesiąt lat szkoły tłumaczeniowe nie stosowały innej metody niż ta, którą reprezentował Daviault (1981: 18).

W 1973 roku narodziło się l'Association canadienne des écoles de traduction (ACET)/Canadian Association of Schools of Translation (CAST), skupiające szkoły wyższe kształcące przyszłych tłumaczy:

- Collège universitaire Saint-Boniface (Winnipeg, Manitoba)
- Université Concordia (Montreal, Québec)
- Université Laurentienne (Sudbury, Ontario)
- Université Laval (Québec, Québec)
- Université McGill (Montreal, Québec)
- Université de Moncton (Moncton, Nowy Brunzwik)
- Université de Montréal (Montreal, Québec)
- Université d'Ottawa (Ottawa, Ontario)
- Université du Québec à Trois-Rivières (Trois-Rivières, Québec)
- Université York (Toronto, Ontario)

Głównym celem stowarzyszenia jest koordynacja i harmonizacja programów, a co za tym idzie kształcenia tłumaczy. Organizacja czuwa także nad przeprowadzanymi egzaminami jak również ułatwia wymianę doświad-

---

³ „[...] au cours de mes leçons, j'expose à mes élèves la théorie de la traduction, mais aussi des indications sur le vocabulaire et en outre sur la transposition des syntaxes anglaise et française d'une langue à l'autre. Au surplus, je leur communique toutes les règles, toutes les notions, tous les «trucs» du métier, qui sont sans doute d'un grand secours. [...] Mais il y a plus. À mon cours, ils acquièrent une expérience pratique véritable. En effet, les élèves ont chaque semaine un texte à traduire, qu'ils remettent et que je corrige avec grand soin, puis que je commente en classe, relevant les erreurs commises et éclairant sur les règles applicables. Puis je distribue un modèle de traduction de ce texte” (za: Valentine 1996: 125).

czeń między kadrą nauczycielską i rozwiązywanie wspólnie napotykaných problemów.

Kanada wypracowała także różne formuły kontroli jakości tłumaczenia. W 1977 roku Bureau de la traduction stworzyło SICAL, *Système canadien d'appréciation de la qualité linguistique*, kanadyjski system oceny jakości językowej. System opracowany przez Alexandre'a Covacsa (cza) z udziałem Jeana Darbelneta (Larose 1998: 12) wielokrotnie modyfikowano i upraszczano (Larose 1998: 4–5):

SICAL I – 1976–1978   SICAL II – 1978–1986   SICAL III – 1986

Opracowując siatki oceny tłumaczeń (*grilles d'évaluation*), stowarzyszenia zawodowe w Kanadzie opierają się na drugiej i trzeciej wersji systemu (Larose 1998: 5). Dzięki systemowi tworzy się skale akceptowalności (*échelles d'acceptabilité*) i zapewnia jednakową ocenę tekstów tłumaczonych jeszcze przed dostarczeniem ich do klienta⁴. SICAL składa się z 15 parametrów podzielonych na 3 grupy i wyróżnia jedynie dwie kategorie błędów: błędy językowe (*fautes linguistiques*) i błędy transferu (*fautes de transfert, de sens*), podzielone następnie na błędy ciężkie (*défauts graves*) i mniejsze (*défauts mineurs*). Siatki stosuje się także do oceny egzaminów (*examen d'agrément*) (Larose 1998: 502).

Podobnie jak w przypadku oceny tłumaczeń, kanadyjskie programy nauczania wykazują pewną jednorodność mimo różnic między poszczególnymi jednostkami. Warto zaznaczyć, że kandydatów na tego typu studia obowiązują w większości egzaminy wstępne sprawdzające m.in. umiejętności w zakresie języka pisanego, redagowania i streszczania tekstu, poprawności językowej czy wiedzy ogólnej. Ważny jest także fakt, że przedmioty tłumaczeniowe wprowadzane są na późniejszych latach studiów (Valentine 1996: 191).

Na wszystkich studiach tego typu nauczania tłumaczenia programy zawierają pięć komponentów:

Compétence prétraductionnelle

- 1) Zajęcia przygotowujące do tłumaczenia, rozwijające kompetencję okołotłumaczeniową

Podczas tego typu zajęć nacisk kładzie się na ugruntowanie znajomości języka u przyszłego tłumacza, a także na porównanie systemów językowych, doskonalenie umiejętności analizy i syntezy oraz poszerzenie znajomości kultury ogólnej.

---

⁴ Istnieje także SEPT, *Système d'évaluation positive des traductions* stworzony przez Daniela Gouadeca zawierający 675 parametrów (Larose 1998: 12).

Compétence centrale (version – thème)

2) Zajęcia typu „version” i „thème” w zakresie tłumaczenia ogólnego i specjalistycznego.

Tego typu ćwiczenia wymagają dobrej znajomości języka. Zajęcia typu „version” to ćwiczenia polegające na tłumaczeniu z języka obcego na język ojczysty, a typu „thème” z języka ojczystego na język obcy. Są one bezpośrednio związane z samym aktem tłumaczenia. Zajęcia takie jak terminologia, języki specjalistyczne, dokumentacja czy leksykografia stanowią uzupełnienie przedmiotów kształcenia tłumaczeniowego.

Compétence pratique

3) Zajęcia składające się na tzw. kompetencję praktyczną

Dają one studentowi możliwość pracy w realnych warunkach, ucząc jednocześnie umiejętności współpracy np. przy projektach, w grupach tłumaczeniowych.

Compétence complémentaire théorique et pratique

4) Inne zajęcia teoretyczne i praktyczne

W trakcie zajęć tego typu przyszły tłumacz ma okazję zapoznać się np. z historią tłumaczenia, literaturą, poznaje narzędzia informatyczne oraz rozwija zdolności społeczno-zawodowe.

Compétence extradisciplinaire

5) Przedmioty kształcenia ogólnego mające na celu poszerzenie wiedzy studenta w innych dziedzinach

Zważywszy na dynamiczny rozwój traduktologii jako dziedziny na uniwersytetach zwiększono liczbę godzin poświęconych na teorię tłumaczenia, a także na językoznawstwo.

W latach 90. w niektórych ośrodkach wprowadzono obowiązkowe praktyki, tzw. staże wewnętrzne (formule des stages internes ou de bureau-école), pozwalające studentom wykonywać pod nadzorem nauczyciela tłumaczenia o charakterze zawodowym (np. na Université d'Ottawa oraz w Collège universitaire Saint-Boniface). Wprowadzono także możliwość szkolenia się jednocześnie w trakcie praktyk wewnętrznych i zewnętrznych, czyli w biurach tłumaczeń (na Université d'Ottawa oraz na Université Concordia).

Jak pisze Egan Valentine, celem kształcenia w tej dziedzinie nie jest stworzenie tłumaczy specjalistów, ale raczej osób wyspecjalizowanych w tłumaczeniu (Valentine 1996: 193). Truizmem jest stwierdzenie, że jedynie trening czyni mistrza, ale jak postuluje Jean-Claude Gémar, uniwersytety powinny przygotowywać absolwentów w połowie gotowych fachowców, wykwalifikowane „półprodukty”, *un professionnel semi-fini*. Należałoby wyposażyć przy-

słych tłumaczy w narzędzia, które pozwoliłyby im poradzić sobie z każdym rodzajem tekstu w każdym kontekście.

Na koniec warto zacytować Arthura Chickeringa, amerykańskiego badacza *student development theories*, według którego nie ma jednego modelu nauczania i uczenia się, jakieś magicznej mikstury dającej się zastosować do różnych studentów, celów i instytucji. (Chickering 1977: 13). Zasada ta powinna obowiązywać również w odniesieniu do tłumaczenia.

Kanada od tyłu lat zajmuje się tłumaczeniem i kształceniem tłumaczy, ma więc doświadczenie, którego brakuje polskim ośrodkom. Czy jesteśmy w stanie skorzystać z kanadyjskich doświadczeń na gruncie polskim?

Co należy podkreślić, polskie programy sprawiają wrażenie dość chaotycznych, niejednorodnych. Może zatem warto wypracować jakiś wspólny wzorzec. Skoro w kraju tak różnorodnym jak Kanada, gdzie każda prowincja ma bardzo dużą autonomię również w sprawach dotyczących szkolnictwa, udało się dojść do pewnego modelu stosowanego na studiach w prowincjach zarówno anglo-, jak i frankofońskich, to może grzechem byłoby z niego nie skorzystać.

Kanadyjski student na pewno różni się od studenta polskiego także umiejętnościami językowymi. Ale skoro nawet jemu przedmioty związane z rozwijaniem kompetencji językowych oferowane są przed zajęciami tłumaczeniowymi, może nie należałoby się spieszyć z ich wprowadzaniem do siatek polskich na wczesnym etapie edukacji.

Może warto zastanowić się również nad wykorzystaniem opracowanych już w Kanadzie instytucjonalnych rozwiązań. W Polsce zawód tłumacz jest jak na razie zawodem bez sprecyzowanych właściwości, a Kraj Klonowego Liścia już takie właściwości określił. Zainspirowanie się nimi na pewno byłoby korzystne dla polskich tłumaczy.

Literatura

- Canada. Industrie Canada. Comité sectoriel de l'industrie canadienne de la traduction 1999: *L'industrie canadienne de la traduction. Stratégie de développement des ressources humaines et d'exportation. Rapport final du Comité sectoriel de l'industrie canadienne de la traduction*, <http://www.uottawa.ca/associations/csict/stratf.pdf>, (dostęp: 30 października 2013 r.).
- Chickering, A.W., 1977 *Experience and Learning – An Introduction to Experiential Learning*, New Rochelle, Change Magazine Press.

- Delisle, J., 2005, *L'enseignement pratique de la traduction*. Collection Sources-Cibles. École de Traducteurs et d'Interprètes de Beyrouth, Les Presses de l'Université d'Ottawa, Liban.
- Delisle, J., 1981, „Pierre Daviault et les débuts de l'enseignement de la traduction au Canada”, [w:] *Bulletin du Centre de recherche en civilisation canadienne-française*, nr 23, s. 15–20.
- Gémar, J.-C., 1996, „Les sept principes cardinaux d'une didactique de la traduction”, [w:] *Meta: journal des traducteurs/Meta: Translator's Journal*, nr 43.3, s. 495–505.
- Larose, R., 1998, „Méthodologie de l'évaluation des traductions”, [w:] *Meta: journal des traducteurs/Meta: Translator's Journal*, nr 43.2, s. 163–186.
- Valentine, E., 1996, *Traductologie, traduction et formation : vers une modélisation de la formation en traduction – l'expérience canadienne*. Département de linguistique et de traduction. Faculté des études supérieures. Thèse présentée à la Faculté des études supérieures en vue de l'obtention du grade de Philosophiae Doctor (Ph.D.) en linguistique, août 1996.

A few words about the Canadian “translation industry”

Summary

Canada is one of the few countries in the world, whose constitution includes a provision relating to two official languages. This results in the fact that – since the Official Languages Act (Le loi sur les langues officielles) came into force in 1969 – simultaneous interpretation for both languages must be provided during all the debates in the federal parliament. The same applies to the translation of all official federal documents. It is worth recalling that translators as professionals were first mentioned in Canada only in 1867, while the organised activities of professional translators began in 1934 with the creation of the Translation Bureau (Bureau de la traduction). As a bilingual country Canada can be proud of a well-thought-over and consistent model of translators' formation which has been used for many years. In the Canadian context, the role of translators on the market is worth mentioning: they are associated in professional organisations, their activities are widely appreciated and clearly visible, which is reflected in the name of „the translation industry”, used in relation to translation activities in this country. The aim of the present study is to outline the Canadian model of translation and to consider how the Canadian achievements, especially in the field of teaching translation, could be used in Poland.

Keywords: translator training model, translation industry, translation didactics and training

